

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

ӘОК 338.34:336.77.067.22

Қолжазба құқығында

ДАРИБАЕВА МЕРУЕРТ ЖУМАБАЕВНА

**Қазақстан Республикасының қаржы нарығының динамикасына
экономикалық факторлардың әсері**

6D050600 – Экономика

Экономика ғылымдарының PhD докторы ғылыми дәрежесін алу үшін
дайындалған диссертация

Ғылыми кеңесшілер:
э.ғ.д., доцент Спанкулова Л.С.
доктор Ph.D., профессор М.А. Эль-Ходири

Қазақстан Республикасы
Алматы, 2013

МАЗМҰНЫ

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	4
КІРІСПЕ.....	5
1 ЭКОНОМИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАР ТЕРБЕЛІСТЕРІНІҢ ҚАРЖЫ НАРЫҒЫНА ӘСЕРІН БАҒАЛАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	9
1.1 Қаржы нарығының экономикалық мәні, құрылымы және атқаратын қызметтері.....	9
1.2 Негізгі экономикалық факторлар және олардың қаржы нарығымен өзара байланысы.....	18
1.3 Экономикалық факторлардың қор нарығына әсерін зерттейтін модельдер.....	34
2 ЭКОНОМИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚОР НАРЫҒЫНА ӘСЕРІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ.....	65
2.1 Қазақстан қор нарығындағы жағдай: талдау және бағалау.....	65
2.2 Экономикалық факторлар тербелістерінің Кәсе қор биржасының динамикасына әсерін регрессиялық талдау.....	77
2.3 Қазақстан қор нарығына әсер етуші экономикалық факторлардың теңгерімділігін қамтамасыз етудегі мемлекеттің атқаратын рөлі.....	84
3 ЭКОНОМИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАР ТЕРБЕЛІСТЕРІНІҢ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚАРЖЫ НАРЫҒЫНЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ДАМУ БОЛАШАҒЫ.....	98
3.1 Экономикалық факторлар тербелістерінің әсері шарттарында қаржы нарығын тұрақты дамыту стратегиясын қабылдаудың артықшылықтары.....	98
3.2 Экономикалық факторлар тербелістерінің циклдік өзгерістері жағдайындағы Қазақстанда жоғары индустриалды экономиканы қалыптастыру жолдары.....	104
ҚОРЫТЫНДЫ.....	111
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....	114
ҚОСЫМШАЛАР.....	153

Дарибаева Меруерт Жумабаевнаның

**6D050600 «Экономика» мамандығы бойынша философия докторы
PhD ғылыми дәрежесін алу үшін**

**«Қазақстан Республикасының қаржы нарығының динамикасына
экономикалық факторлардың әсері»
атты диссертация жұмысына**

АҢДАТПА

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Экономикалық факторлардың тербелістері жағдайында кез келген қаржы нарығында ақша қаражаттарының ағымын меншік иелерінен қарыз алушыларға бағыттап отыратын қаржы институттары негізгі рөлді атқарады. Онда төлем құралдары мен бағалы қағаздар тауар ретінде қолданылады. Қаржы ресурстарының сатушылары мен сатып алушылары арасындағы тікелей байланысты орнатуға бағытталған қаржылық, әрі іскерлік қатынастар жиынтығы - қаржы нарығы болып табылады. Көптеген әлеуметтік-экономикалық үрдістер реттеліп, оның ішінде капиталдың инвестициялануы мен халықтың қаражаттарының мобилизауына жататын қаржы нарығы заманауи экономика дамуында маңызды роль атқарады. Ал бұл қор нарығының қызмет етуінің алғышарты болып табылады.

Еліміздің Президенті Нұрсұлтан Назарбаев «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты халыққа Жолдауында мемлекеттің қазіргі жағдайы мен оның сыртқы және ішкі саясаттың даму факторларын анықтады және қаржы жүйесінің дамуының негізі ретінде тиімді қызмет ететін қор нарығын құруды атап өтті. Бұл қор нарығы арқылы халықтың бос ақша қаражаттарын бағалы қағаздарға инвестициялауға жұмылдыруға ынталандыру болып табылады [1].

Экономикалық факторлардың теңгерімділігін қамтамасыз етуде қаржы нарығының, оның ішінде қор нарығы қызметінің тиімді жүргізілуі үшін мемлекеттік деңгейде әсер беретін механизм қажет. Сол себепті «Қазақстан Республикасының 2003-2015 жылдарға арналған Стратегиялық индустриалды-инновациялық дамуында» қор нарығының стратегиялық дамуы ең маңызды нарықтық жаңғыртуларға жататыны ерекше атап көрсетіледі [2]. Аталған міндеттің шешімі ретінде ішкі институционалды инвесторларды дамыту қажет, сонымен қатар қор нарығының техникалық инфрақұрылымының тиімді қызмет етуін қамтамасыз етіп, сонымен қатар көп деңгейлі реттеу жүйесін дамыту қажет.

Қазақстан қор нарығының дамуына халықтың бос ақша қаражаттарын жұмылдырып, тартуда қаржылық делдалдардың арасында жоғары білікті мамандардың санын арттыру маңызды. Қор нарығына деген халықтың ғана емес, кәсіпорындардағы менеджерлердің де сенімі өте төмен болуы, олардың өз акцияларын ашық нарықта сату-сатып алу операцияларын жүргізуден бас

тартуына, сондай-ақ аталған үрдістің қосымша инвестиция көзі екендігіне сенімсіз қарайды.

Экономикалық факторлардың жиі өзгерістері қазіргі таңда Қазақстан қор нарығын дамыту мақсатында ұзақ мерзімді инвестициялық стратегия жасау қажеттілігін туындатады және бұл бағытта фундаменталды зерттеулер көмегімен сценарийлерді ұсыну зерттеудің өзектілігін көрсетеді. Сонымен қатар экономикалық факторлардың өзгермелілігі шарттарында қор нарығының нақты тиімді қызмет ету моделін құруда, сонымен қатар, оның өзіне тән ерекшеліктері мен инфрақұрылымы туралы сұрақтар әлі де пікірталас тудырады. Қор нарығына мемлекеттің араласуы анықталғанымен де, әлі күнге дейін оның нақты механизмі нақтыланбаған, сонымен қатар Қазақстан қор нарығының басқа да дамушы мемлекеттер арасында бәсекеге қабілеттілігінің барлық мүмкіндіктері толыққанды зерттелмеген.

Қазақстандағы трансформациялық үрдістерге стратегиялық көзқарас қажет. Осы мақсатта өткен және болашақ кезеңдерді бағалап, қор нарығының тиімді қызметін ұйымдастыруда объективті және субъективті экономикалық факторларды анықтау қажеттілігі туындап отыр. Аталған факторлар шетелдік және отандық экономикалық әдебиеттерде әрдайым талқыланатын сұрақтардың шешу қажеттілігін алдын ала анықтайды.

Жоғарыдағы факторларға негізделіп отырып, қаржы нарығы, оның ішінде қор нарығының мәселелері жөніндегі зерттеулердің қажеттілігі диссертация тақырыбының өзектілігін көрсетеді.

Зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттері. Зерттеудің мақсаты экономикалық факторлар тербелісінің қаржы нарығына, оның ішінде қор нарығы динамикасына әсерін теориялық-әдістемелік және ғылыми-тәжірибелік тұстарын зерттеп, экономикалық факторлар теңгерімділігін қамтамасыз ету бойынша ұсыныстар жасау болып табылады. Аталған мақсатқа жету үшін зерттеудің алдында келесідей міндеттер анықталған:

- экономикалық факторлар тербелістері жағдайында қаржы нарығының экономикалық мәні, құрылымы және атқаратын қызметтерін теориялық және әдістемелік негіздерін анықтау;
- экономикалық факторлар тербелісінің қаржы нарығы динамикасына әсерін бағалау саласында теориялық аппаратын анықтау және толықтыру;
- Қазақстан Республикасының қаржы нарығы, оның ішінде қор нарығының динамикасына әсер ететін экономикалық факторларды анықтап, олардың қор нарығына әсерін анықтау;
- Қазақстан қор нарығына әсер етуші экономикалық факторлардың теңгерімділігін қамтамасыз етудегі мемлекеттің атқаратын ролін анықтау.

Зерттеу жұмысының пәні – экономикалық факторлар тербелісінің әсерін бағалау үрдісі мен қаржы нарығы қатысушылары арасындағы экономикалық қатынастар алынады.

Зерттеу объектісі Қазақстан Республикасының қаржы нарығы, оның ішінде KASE қор биржасы болып табылады. Зерттеу жұмысының хронологиялық шеңбері елімізде нарықтық қатынастар үрдісінің қалыптасуынан бастап бүгінгі күнге дейінгі аралықты қамтиды.

Диссертациялық жұмыстың теориялық және әдістемелік негізі ретінде әлемдік экономикалық ғалымдардың еңбектері, отандық және шетелдік ғалымдар монографиялары мен мақалалары, бағалы қағаздар нарық қатынастарын реттейтін заңнамалық және нормативтік-құқықтық құжаттар алынды.

Диссертациялық зерттеу барысында жүйелік, логикалық, статистикалық, сандық және сапалық талдау әдістері пайдаланылды.

Ақпараттық база ретінде ҚР Президентінің жарлықтары, ҚР Үкіметінің қаулылары, басқа да нормативтік құжаттар, Қазақстан Республикасының Статистика жөніндегі агенттіктің мәліметтері, Қазақстан қор биржасының материалдары және т.б. пайдаланылды

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы. Жүргізілген зерттеулер негізінде нарықтық экономика мен әлемдік қаржылық дағдарыстан кейінгі жағдайда экономикалық факторлар тербелісінің қаржы нарығының динамикасына әсерін басқару және бағалаудың ғылыми мәселесі теориялық тұрғыдан негізделіп, оны шешетін жаңа перспективті бағыттар жасалынып, ұсынылды.

1. Шетел және отандық ғалымдардың тәжірибесі мен жұмыстарына сүйене отырып, экономикалық факторлар тербелісінің қаржы нарығы динамикасына әсерін басқару саласында жаңа ғылыми теориялық құрылымдар ұсынылған, атап айтқанда:

- экономикалық факторлар тербелістері жағдайында Қазақстан қаржы нарығының құрылымы анықталған;
- экономикалық факторлар тербелісінің қаржы нарығы динамикасына әсерін бағалау негіздері теория жүзінде негізделген, жіктелген және олардың нарықтағы орнын анықтау үшін «экономикалық факторлар тербелісі – нарық динамикасы» өзара қатынас сызбасы енгізілген;
- экономикалық факторлар тербелісі және оларды бағалау үрдістеріне жаңа көзқарас негізінде экономикалық факторлар барынша жалпы жіктемелік белгілерін қамтитын жіктелуі ұсынылған;

2. жетекші елдердің нарықтық капиталдануының негізгі экономикалық факторлары анықталған.

3. қор нарығы тиімділігінің сызбасы ұсынылған.

4. қор нарығына әсер ететін экономикалық факторлары анықталған

Қорғауға шығарылған негізгі тұжырымдар. Қорғауға экономикалық факторлар тербелісінің қаржы нарығы динамикасына әсерін бағалау бойынша теориялық және әдістемелік жаңа жетілдірілген тәсілдер шығарылады:

- экономикалық факторлар тербелістері жағдайында қаржы нарығының экономикалық мәні, құрылымы және атқаратын қызметтерін теориялық және әдістемелік негіздерінің заманауи нақтыланған үлгісін көрсету;
- экономикалық факторлар тербелісінің қаржы нарығы динамикасына әсерін бағалау саласында теориялық аппаратының жаһандық үрдістерге сәйкес құрылымын көрсету;

- Қазақстан Республикасының қаржы нарығы, оның ішінде қор нарығының динамикасына әсер ететін экономикалық факторларды анықтап, олардың қор нарығына анықталған нәтижелері;
- Қазақстан қор нарығына әсер етуші экономикалық факторлардың теңгерімділігін қамтамасыз етудегі мемлекеттің анықталған рөлін тұжырымдау;
- Экономикалық факторлар тербелістерінің әсері шарттарында қаржы нарығын тұрақты дамыту стратегиясын қабылдаудың артықшылықтарының нақтыланған сұлбасы;
- Экономикалық факторлар тербелістерінің циклдік өзгерістері жағдайындағы Қазақстанда жоғары индустриалды экономиканы қалыптастыру жолдарын анықтау бойынша ұсыныстар.

Зерттеу жұмысының ғылыми-тәжірибелік маңыздылығы.

Диссертацияда берілген ұсыныстар мен қорытындылар ҚР қор нарығын жетілдіру бойынша теориялық-тәжірибелік міндеттерді шешуге бағытталған. Ғылыми еңбектің материалдары мен нәтижелерін экономика саласында одан әрі теориялық таңдауда, сондай-ақ экономикалық білім беру жүйесінде арнайы курс жүргізгенде және жоғарғы оқу орындарында жүргізілетін кейбір мамандандырылған курстарға әдістемелік негіз ретінде пайдалануға болады. Диссертациялық жұмыстың нәтижелері мен қорытындылары зерттеу тақырыбын ғылыми тұрғыдан жалғастырғанда қолданылуына болады.

Зерттеу нәтижелерін қор нарығын, сонымен қатар қаржы және несие мамандарын дайындайтын жоғары оқу орындарында пайдалануға болады.

Алынған нәтижелердің экономикалық маңызы. Жүргізілген зерттеулер арқылы қор нарығының теориялық және құқықтық тараптарын бірыңғай етуге; осы нарыққа әсер ететін экономикалық факторларды ескере отырып, қор нарығының тиімді үлгісін құруға; ҚР қор нарығының мемлекеттік реттеуді дұрыс бағытта жүргізуге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелерінің жариялануы. Жұмыстың негізгі мазмұнын айқындайтын зерттеудің басты қорытындылары республикалық басылымдарда жарық көрген мақалаларда көрініс тапты. Диссертация тақырыбы бойынша барлығы 11 ғылыми жұмыс жарыққа шығарылған, соның ішінде Скопус (Scopus) компанияларының мәлеметтер базасына кіретін 2 ғылыми мақала, Қазақстан Республикасының білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің нұсқауындағы экономикалық басылымдарда 3 ғылыми мақала, шетел басылымдарында 1 мақала және 5 мақала халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларда жарияланды.

Ғылыми жұмыстың құрылымы мен көлемі. Зерттеу жұмысы кіріспеден, үш бөлімнен, қорытынды және пайдаланылған әдебиеттер тізімінен, оның ішінде 13 кесте, 20 суреттен тұрады.

АННОТАЦИЯ

к докторской диссертации на соискание ученой степени
доктора PhD по специальности 6D050600 «Экономика»

Дарибаевой Меруерт Жумабаевны

на тему «Влияние колебаний экономических факторов на динамику
финансового рынка Республики Казахстан»

Актуальность темы исследования. Стабильность экономических отношений характеризует развитие государства. В условиях рыночной экономики изменения экономических факторов влияет на конкурентоспособность на мировые рыночные отношения Республики Казахстан. Глобализация финансового рынка, а также преимущественная конкурентоспособность в мире на прямую влияет на экономическую ситуацию в стране. Динамика финансово рынка играет важную роль как в макроэкономическом, так и микроэкономическом уровне. Основами функционирования финансово рынка можно определить как совокупность финансовых ресурсов и влияние на их динамику колебаний экономических факторов.

Потоки денежных средств, на финансовых рынках направляют от их держателей заемщикам финансовыми институтами. Платежные инструменты и ценные бумаги выступают здесь как товары. В развитии современной экономики финансовый рынок играет важную роль. Здесь регулируются многие социально-экономические процессы, в частности инвестирование основного капитала и мобилизация средств населения. Эти отношения являются основой формирования фондового рынка.

На сегодня с помощью этого рынка распределяются основные доли ресурсов в реальный сектор экономики, но перераспределение инвестиционных фондов на решение социальных и экономических проблем до сих пор остаются не решенными до конца проблемами. В связи с этим, построение оптимальной модели фондового рынка, со свойственными себе инфраструктурой и особенностями вызывают дискуссионные вопросы. Регулирование фондового рынка государством определено, но не определены конкретные механизмы функционирования, а также не до конца исследованы возможности конкурентоспособности фондового рынка Казахстана среди развивающихся стран.

Исходя из вышеперечисленных факторов, можно сделать вывод о том, что проблемы влияние колебаний экономических факторов на финансовый рынок, в частности на фондовый рынок являются актуальными и нуждаются в дополнительных исследованиях.

Цель и задачи исследования. Целью работы является исследование влияния колебаний экономических факторов на финансовый рынок, в

частности на динамику фондового рынка. Для достижения цели определены следующие задачи:

- Определить экономическое содержание, структуру и функции финансового рынка в условиях колебаний экономических факторов;
- Определить теоретические аспекты оценки влияния колебаний экономических факторов на динамику финансового рынка;
- Определить и провести анализ основных экономических показателей, оказывающие влияние на финансовый рынок, в частности на динамику фондового рынка Республики Казахстан;

Проанализировать роль государства в условиях обеспечения сбалансированности экономических показателей, воздействующие на фондовый рынок.

Объектом диссертационного исследования выступает финансовый рынок, а именно фондовая биржа KASE Республики Казахстан.

Предметом исследования являются процессы оценки колебаний экономических факторов и экономические отношения субъектов финансового рынка.

Научная новизна диссертационного исследования.

1. В результате проведенных исследований разработаны новые перспективные предложения и рекомендации по решению проблем управления в условиях рыночной экономики и посткризисного периода влияния колебаний экономических факторов на финансовый рынок.
2. Определена рыночная капитализация развитых стран.
3. представлена схема эффективности фондового рынка.
4. определены основные экономические факторы влияющие на динамику фондового рынка.

Основные положения выносимые на защиту.

- Уточнены структура, функции и экономическое содержание финансового рынка в условиях колебаний экономических факторов;
- определена структура финансового рынка в соответствии с глобализационными процессами;
- определены экономические показатели, оказывающие ощутимое влияние на динамику фондового рынка Республики Казахстан;
- определена роль государства в обеспечении сбалансированного экономического роста.

Теоретическое и практическое значение результатов исследования.

Выводы и рекомендации, полученные по результатам исследования могут быть учтены и использованы при разработке и совершенствовании планов, программ, концепций и стратегий развития Министерства финансов РК, Министерства экономики и бюджетного планирования, Министерства образования и науки, а также других организаций и ведомств Республики Казахстан, международных экономических, образовательных институтов, занимающихся проблемами экономического роста и развития.

Полученные результаты могут быть также использованы в учебном процессе при подготовке специальных курсов по проблемам развития финансового сектора экономики

Публикации результатов исследования. По теме диссертации опубликовано 11 работ, общим объемом 3,45 печатных листов. Из них 3 в изданиях, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК, 2 статьи опубликованы в издании, имеющем ненулевой импакт-фактор по данным компании Thomson Reuters и Scopus, 5 статей опубликованы в сборниках международных научно-практических конференций, в том числе 1 в материалах конференции дальнего зарубежья.

ABSTRACT

**of thesis for attainment of the scientific degree of Doctor of Philosophy (PhD)
in the specialty of Economics (6D050600)**

Daribayeva Meruyert Zhumabayevna

**«Influence of Variations of economic factors on the dynamics of the financial
market of the Republic of Kazakhstan»**

Relevance of the research topic. Stability and economic relations characterizes development of Republic of Kazakhstan. In a market economy, changes in economic factors affect the competitiveness in the world market relations of the Republic of Kazakhstan . Globalization of the financial market , as well as priemuschestvenno competitiveness in the world directly affects the economic situation in the country . Market dynamics of Finance plays an important role in both the macroeconomic and microeconomic level . Basic functioning of Finance market can be defined as the totality of financial resources and the impact on the dynamics of their fluctuations and economic factors.

Cash flows in the financial markets direct from their holders borrowers financial institutions. Payment instruments and securities appear here as goods. In the development of a modern economy financial market plays an important role. Here you can adjust many economic social processes, in particular the fixed capital investment and fund-raising of the population. These relationships are the basis for the formation of the stock market.

Today with the help of the market share of resources allocated key in the real economy, but to reallocate funds to address social and economic problems still remain unsolved until the end of the problems. In this regard, the construction of an optimal model of the stock market, with its characteristic features and the infrastructure itself cause discussion questions. Regulation of the stock market by the state defined but not specific mechanisms of functioning, and not until the end of research opportunities Kazakhstan's stock market competitiveness of developing countries.

Based on the above factors, we can conclude that the problem influence fluctuations of economic factors on the financial market, especially the stock market are relevant and require further studies.

The purpose and objectives of the study . Aim is to study the impact of fluctuations of economic factors on the financial market, in particular the dynamics of the stock market. To achieve the goal, the following objectives:

- Determine the economic content, structure and functions of financial market fluctuations in conditions of economic factors;
- Determine the theoretical aspects of assessing the impact of fluctuations of economic factors on the dynamics of the financial market;

- Identify and analyze the major economic indicators affecting the financial markets, in particular the dynamics of the stock market of the Republic of Kazakhstan;

- Analyze the role of the state in terms of balancing economic indicators affecting the stock market.

Object of the dissertation research is the financial market, namely Stock Exchange KASE Republic of Kazakhstan. Contents chronological study circle consists of the process of formation of market relations to the present day.

Subject of research are assessment processes oscillations economic factors and economic relations of financial market.

Scientific novelty of the dissertation research.

1. As a result, Providence developed a promising new research proposals and recommendations for addressing governance issues in a market economy and the post-crisis period, the impact of fluctuations of economic factors on the financial market.

2. Determined by market capitalization of developed countries.

3. Diagram of the stock market efficiency.

4. Identifies the key economic factors affecting the dynamics of the stock market.

Key provisions for the defense

- Clarifies the structure, functions and economic content of the financial market in terms of fluctuations of economic factors;

- Determined the structure of the financial market in accordance with globalization;

- Defined economic indicators, which have a significant impact on the dynamics of the stock market of the Republic of Kazakhstan;

- Defines the role of the state in ensuring balanced economic growth.

Theoretical and practical significance of the study

Conclusions and recommendations from the results of the study can be considered and used in the development and refinement of plans, programs, concepts and strategies of the Ministry of Finance, Ministry of Economy and Budget Planning, the Ministry of Education and Science, as well as other organizations and agencies of the Republic of Kazakhstan, international economic, educational institutions concerned with economic growth and development.

The results obtained can also be used in the educational process in the preparation of special courses on the development of the financial sector.

Publication of research results. On the topic of the dissertation is published 11 papers, totaling 3.45 quires. 3 of them in journals recommended by the Committee on the Control of Education and Science of RK, two articles were published in having a non-zero impact factor according to the company Thomson Reuters and Scopus, 5 articles published in the collections of international scientific and practical conferences, including one in the conference proceedings abroad.